

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland: Jaargang 9 2 ● 2010

Overwinteren

Sinds het begin van de jaren tachtig is het aantal broedparen van de kokmeeuw gehalveerd. In 1996 startte Frank Majoor een kleurringonderzoek naar overwinterende kokmeeuwen in Nederland, om meer te weten komen over hun overleving en plaatstrouw. Wij mochten een dagje mee, meeuwen vangen in Amsterdam.

Meeuwen vangen in Amsterdam. Ik kan me er niet zo veel bij voorstellen. Het is al een aantal keren uitgesteld, want de hele maand november was erg nat. De kokmeeuwen verblijven dan in de weilanden waar regenwormen makkelijk te vinden zijn. Eind december zijn de omstandigheden gunstig: droog en vorst. De kokmeeuwen trekken dan verder zuidwaarts of trekken in grote aantallen de stad in. In de stad zijn de meeuwen gewend aan mensen en dus makkelijker te vangen. Als we aan komen fietsen in het Oosterpark, zien we al van ver waar Frank en Rob Voesten bezig zijn. Een grote wolk meeuwen hangt om hen heen. Zittend op een krukje met de telescoop bij de hand worden handenvol kaas in het gras gegooid.

De groep meeuwen bestaat voornamelijk uit kokmeeuwen en een enkele stormmeeuw. Het vangen met de hand gaat ze verbazingwekkend makkelijk af en tussendoor worden (kleur)ringen afgelezen.

Methode

Frank is momenteel actief met het kleurringen in de steden Amsterdam, Hilversum, Groningen en Arnhem. Voorheen waren dat ook Utrecht, Deventer, Kampen en 's Hertogenbosch, maar dat werd teveel administratieve rompslomp. Dit onderzoek is namelijk een hobby en wordt niet gefinancierd. Omdat er in november en december weinig doortrek is en de meeste kokmeeuwen dan op hun winterbestemming zijn, wordt er juist in

deze maanden gekleurringd. De laatste wintermaanden is er dan nog tijd om de ringen af te lezen. Bovendien wordt geprobeerd de kokmeeuwen te vangen die al een metalen ring uit het buitenland hebben. Deze krijgen een kleurring, zodat ze makkelijker te volgen zijn. Kokmeeuwen met een afwijkend ruipatroon wil Frank ook graag ringen, omdat hij ook onderzoek doet naar de kopruie. De plastic kleurringen gaan vijf tot tien jaar mee en de kleur verschilt per periode. De kokmeeuwen worden gelokt met kaas. Ze vinden dit erg lekker en de eenden hebben er meestal snel hun buik vol van en lopen dan niet meer in de weg. Er is ook een nadeel: honden vinden het namelijk ook erg lekker. Nadat de meeuw is voorzien

in Amsterdam

Op stap met Frank Majoor

● *Alle gegevens van deze kokmeeuw worden door Frank nauwkeurig genoteerd.*

● *Kokmeeuwen met en zonder (kleur)ring wachten op het ijs in het Oosterpark op meer kaas.*

van de ringen wordt deze, om de rest van de meeuwen niet te alarmeren, achter de rug van Frank weer losgelaten terwijl de groep wordt afgeleid met een nieuwe lading kaas. Er wordt op verschillende plaatsen in de stad gevangen en afgelezen. We brengen de hele ochtend door in het Oosterpark op twee verschillende locaties. We lezen daar die dag de meeste al gekleurde vogels af. Daarna verhuizen we in hoog tempo over stoepen, door rood licht, zigzaggend, naar het Sarphatipark. Het Museumplein is de volgende plek die we bezoeken. Hier veel publiek maar weinig meeuwen. Er wordt alleen maar een stormmeeuw gevangen. In het Vondelpark is het niet veel beter. In het kader van een ander onderzoek vangt Frank met de hand nog wel twee nijlganzen. Ook eenden, een reiger en meerkoeten hebben hier ringen om. We eindigen langs de grachten waar, gezien de gunstige omstandigheden, weinig meeuwen zitten. Toch wordt hier nog wel een

flink aantal vogels gevangen, waaronder een uitgehongerde kokmeeuw uit Finland. Die wordt volgestopt met kaas voordat hij weer wordt losgelaten. Totaal ringen Frank en Rob deze dag 38 kokmeeuwen, 7 stormmeeuwen en 2 nijlganzen. En terwijl de kokmeeuwen vertrekken richting het IJsselmeer, om daar de nacht door te brengen, vangen Frank, Rob en fotografe Debby Doodeman in de schemering met de hand nog 13 meerkoeten voor het vogelgrieponderzoek.

Met en is weten; seksratio

Als de kokmeeuwen zijn gevangen, worden de vogels opgemeten. Met een schuifmaat wordt de koplengte, tarsuslengte en snavelhoogte gemeten, met een meetlat de gestrekte vleugel. Deze maten worden onder andere gebruikt voor het bepalen van het geslacht. Omdat mannelijke en vrouwelijke meeuwen in het veld niet of nauwelijks van elkaar zijn te onderscheiden, is er relatief weinig bekend over verschillen in

leefwijze tussen de beide geslachten. Mannelijke kokmeeuwen zijn iets groter en zijn sterk in de meerderheid, zowel bij de onvolwassen vogels (76.8%) als bij de volwassen vogels (80.3%). Ook vandaag kloppen die percentages aardig met de afgelezen en gevangen kokmeeuwen; we zien 50 mannetjes, 16 vrouwtjes en van 11 kokmeeuwen is het geslacht niet te bepalen. Het lijkt waarschijnlijk dat geografisch gescheiden overwinteringgebieden, verschillende biotoopkeuzes of een combinatie daarvan verantwoordelijk zijn voor het (sterke) overschot aan mannetjes dat in de Nederlandse steden wordt aangetroffen.

Kopruï

Vanaf het najaar van 1986 wordt bij alle geringde kokmeeuwen het percentage zwart op de kop genoteerd. Ook enkele waarnemers die ringen aflezen noteren het percentage zwart. Inmiddels heeft Frank meer dan 52.000 waarnemingen over de kopruï verzameld. ▶

● Uitleg aan belangstellenden in het Sarphatipark.

● Uit het buitenland afkomstige kokmeeuwen krijgen een witte kleuring.

In de zomer hebben de kokmeeuwen een zwarte kop en in de winter een witte met een zwart 'koptelefoon-tje'. Eind februari/begin maart krijgen de meeste kokmeeuwen een zwarte kop, maar enkele krijgen die al veel vroeger in november. Het patroon van de kopruï van winter naar zomerkleed is per individu verschillend. Ieder individu heeft jaar in jaar uit zijn eigen ruipatroon.

Er blijken zeer veel kokmeeuwen te zijn die vooral op één plek in Amsterdam blijven, vaak in het Oosterpark

De een begint bijvoorbeeld bij de snavel, de ander achter op de kop en een ander weer met verspreide vlekjes. Ook de vorm van het koptelefoon-tje in de winter is per individu verschillend. In het Oosterpark zat, op de dag dat wij er waren, een op 8 juni 2002, in Malmö, Zweden, geringd mannetje die al een zwarte kop had (kleuringnummer W-LVX). Deze kokmeeuw heeft zijn eerste winters in Nederland doorgebracht in Kampen. Vanaf 2006 wordt hij ook geregeld gezien in Amsterdam. Opvallend was de waarneming op 24 februari 2006 toen hij werd gezien bij het Scheepvaartmuseum in Amsterdam, nauwelijks een week later op 4 maart 2006 was hij in Horumersiel in Noord-Duitsland en, mogelijk door plotselinge invallende vorst, een dag later weer in Nederland,

in Kampen. Er zijn ook meldingen van deze kokmeeuw uit Malmö die liggen tussen half juli en half oktober.

Vogelgriep

De Erasmus Universiteit in Rotterdam doet al vele jaren intensief onderzoek naar het voorkomen van vogelgriep bij wilde vogels. Alle vogels die Frank vangt krijgen

een wattenstok in hun keel en poeperd en deze monsters worden opgestuurd voor onderzoek. Bij kokmeeuwen komt het type H13 en H16 voor, beiden laag pathogene, dus ongevaarlijke, vormen van vogelgriep. Maar in welke mate deze voorkomen is onduidelijk. In de winter is minder dan één op 200 kokmeeuwen besmet en lijkt de griep bij de vogels te verdwijnen. De vraag is dan ook hoe de griep overwintert. Het lijkt erop dat het hoogste percentage besmettingen eind juni/begin juli optreedt, rond het uitvliegen van de laatste jonge kokmeeuwen. Om ook uit de broedperiode meer informatie te krijgen, heeft Frank, als medewerker van SOVON, in 2006-2008 onderzoek gedaan naar het voorkomen van vogelgriep in broedkolonies. Als beter bekend wordt hoe deze onschuldige

varianten zich verspreiden, kan er ook meer duidelijkheid komen over de verspreiding van voor de mens gevaarlijke varianten. Overigens doet het verhaal dat je onderzoek doet naar vogelgriep het erg goed bij omstanders.

Herkomst en plaatstrouw

Het hele jaar door zijn in Nederland kokmeeuwen te zien. Onze broedvogels en hun jongen verdwijnen geleidelijk in de herfst en overwinteren vooral in Zuid-Engeland, België en Frankrijk. Een klein aantal trekt richting Italië en een klein aantal blijft het hele jaar in Nederland. Tijdens ons bezoek lezen we drie in Nederland geboren kokmeeuwen af; één is geringd op 7 augustus 2005 op De Kreupel en daarna iedere winter afgelezen in het Sarphatipark. De andere twee blijken op 8 januari 2009 op dezelfde plaats in Groningen geringd en werden nu beiden bij het Amstelkanaal afgelezen. De bij ons doortrekkende en overwinterende vogels, enkele honderdduizenden, komen vooral uit het Oostzeegebied. De trekrichting is hoofdzakelijk van noordoost naar zuidwest. Een klein deel komt uit het noorden (Noorwegen) of het oosten (Tsjechië en Slowakije) en een enkeling uit het zuidoosten (Hongarije) naar Nederland om te overwinteren (zie kaart). Tussen half december en half februari zit een relatief vaste

● Ringplaatsen van kokmeeuwen die als pul zijn geringd en in de periode november-februari in Nederland zijn waargenomen.

● De vorm van het zogenaamde zwarte koptelefoonje is per individu verschillend.

winterpopulatie in bebouwde kommen. Tijdens strenge winters kan dit veranderen, omdat dan meer vogels, die normaal gesproken bij de Oostzee overwinteren, deze kant op komen. In de strenge winter van 1986/1987 werden er in Nederland opvallend veel kokmeeuwen uit Kopenhagen en uit West-Duitsland afgelezen. Ook afgelopen winter is dit het geval, al is het wel minder extreem dan in de winter van 1986/1987 (maar mogelijk zijn er daar nu minder geringd). Wij vangen en kleurringen deze dag kokmeeuwen uit Polen, Finland en Zweden. We lezen geringde kokmeeuwen af uit West-Duitsland, Zweden, Polen, Finland en Litouwen. In de winter van 2009/2010 worden door Frank maar liefst 3000 kokmeeuwen met metaal geringd. Ik krijg van Frank na afloop alle afleesgegevens van de kokmeeuwen die die dag zijn afgelezen en waarvan al eerder gegevens zijn verzameld. Dit zijn maar liefst 126 pagina's! De kokmeeuw die het meest is afgelezen is op 10 november 2000 door Frank geringd in het Oosterpark. Deze vogel is 398 keer afgelezen, waarvan 393 keer in het Oosterpark en slechts 5 keer elders in Amsterdam. Als je de gegevens bekijkt blijken er zeer veel kokmeeuwen te zijn die vooral op één plek in Amsterdam blijven, vaak in het Oosterpark. Andere maken wel eens een uitstapje naar een ander

park, de grachten, havens of Artis en maar heel weinig vogels maken een uitstapje naar een andere plaats of land. Kokmeeuwen blijken trouw te zijn aan hun overwinteringsgebied. Het komt echter ook voor dat kokmeeuwen na vele winters in Nederland, opeens elders in Europa gaan overwinteren. Daarnaast heb je ook zwervers zonder vaste verblijfplaats.

Overleving van overwinterende kokmeeuwen in Nederlandse steden

Het systematisch aanleggen en aflezen van kleurringen levert in een relatief korte tijd veel en nauwkeurige gegevens op. Deze gegevens zijn goed bruikbaar voor het berekenen van de jaarlijkse overleving van de vogels. Deze komt uit op 80-83% en dat betekent dat een kokmeeuw gemiddeld niet veel ouder wordt dan 5-6 jaar. Regelmatig komt Frank echter oudjes tegen van rond de 20 jaar. In mei 2009 werd bij de Benthuizerplas in Zoetermeer zelfs een kokmeeuw afgelezen, die in 1978 in de Amsterdamse Waterleiding-duinen geringd was!

Tot slot

De overlevingscijfers van plaatstrouwe individuen komen goed overeen met waarden die elders zijn gevonden. Dit betekent dat de geconstateerde populatieaf-

name niet te wijten is aan een verlaagde overleving van vogels die in Nederland overwinteren. De oorzaak van de achteruitgang van de kokmeeuw heeft als voornaamste oorzaak voedselgebrek. Veel weilanden worden omgevormd tot akkers of eenvormige biljartlakens van Engels raaigras. Daarnaast zijn er plaatselijk problemen met predatoren. Zo verdreef de vos de meeuwen uit de duinen en is de grote kolonie van het Normerven verdwenen door predatie van ratten. Nog veel meer informatie over de kokmeeuw, stormmeeuw en andere ringprojecten van Frank Majoor is te vinden op zijn site www.frankmajoor.nl. Afgelezen ringen kunnen hierop worden doorgegeven.

Miranda Zutt-van der Made
Dijk 6,
1721 AE Broek op Langedijk
zuttmade@quicknet.nl

Literatuur

- F. MAJoor & K. VAN DIJK, 1995. Aflezen van metalen ringen van kokmeeuwen in Groningen en het Gooi. Het Vogeljaar 43.
- F. MAJoor, K. VAN DIJK & P. VAN HORSSen, 2005. Overleving van overwinterende kokmeeuwen in Nederlandse steden. Limosa 78.